

Alman Devletlerinde Sosyalist Siyasal Düşünceler, Hukuk Felsefesi ve Din Felsefesi (1830-1840)

Ateş USLU *

Özet

Alman devletlerinde sosyalist düşüncenin 1830'ların başından itibaren gelişimi ve yaygınlaşması, dönemin hukuk fakültelerinde yapılan felsefi tartışmalarla başlamıştır. Hegel felsefesi ve Saint-Simon sosyalizminin sentezini yapan Eduard Gans, yoksulluk sorununu başlıca hukuki tartışma konularından biri haline getirmiştir. Yine 1830'lardan itibaren Hegel düşüncesi Prusya başta olmak üzere Alman devletlerinin mutlakiyetçi yönelimlerine karşı özgürlüğün savunulması için yorumlanmıştır. Almanya'da sosyalist düşünce 1830'ların ikinci yarısında radikal ve devrimci hareketlerle diyalog içinde ve siyasal liberalizmin önem kazandığı bir bağlamda gelişmiştir. Aynı dönemde Moses Hess ve Wilhelm Weitling gibi yazarlar ütopyacı sosyalist literatüre katkılar yapmışlardır. Fransa ve İngiltere'de gelişen erken dönem sosyalist düşünce ile kıyaslandığında Alman sosyalist düşüncesinin felsefe, hukuk ve ilahiyat alanındaki tartışmalarla çok daha yoğun bir bağlantı içinde geliştiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Hukuk felsefesi, siyasal düşünce, Hegelcilik, Genç Hegelciler, Moses Hess*

* Doç. Dr. Ateş Uslu , İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Socialist Political Thought, Legal Philosophy, and Philosophy of Religion in the German States (1830-1840)

Abstract

The development and spread of socialist thought in the German States in the early 1830s started with philosophical debates that were undertaken in faculties of law. Eduard Gans, who made a synthesis of Hegel's philosophy with the socialist thought of Saint-Simon included poverty among the main themes of debate in the field of law. It was also from the beginning of the 1830s that Hegel's philosophy was interpreted for defending the principle of liberty against the absolutist tendencies of the German States, especially of Prussia. In the second half of the 1830s, socialist thought in Germany developed in

dialogue with radical and revolutionary movements, but also in a context of rising political liberalism. Several authors of the period, including Moses Hess and Wilhelm Weitling, contributed in the development of utopian socialist literature. Compared to its French and English counterparts, early socialist thought in Germany developed in a closer relation with debates in the fields of philosophy, law, and theology.

Keywords: *Philosophy of law, political thought, Hegelianism, Young Hegelians, Moses Hess*

Giriş

Sosyalist siyasal düşünüşün erken dönem gelişiminin incelenmesi çoğunlukla Fransa ve İngiltere'de eser veren düşünürlerin eserlerinin tahlili ile sınırlı tutulur. Fransa'da Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825) ve Charles Fourier (1772-1837), İngiltere'de ise Robert Owen (1771-1858) "ütopik sosyalizm" akımının kurucuları olarak ele alınırlar. Sosyalist düşünceler tarih yazımında Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) felsefi sisteminin ve yönteminin Marksist düşünceye kaynaklık ettiği de haklı olarak vurgulanır. Ancak Hegel felsefesinin 1830'lu yıllardan itibaren yapılan sol/radikal yorumları ile ütopik sosyalizm ve devrimci hareket arasında nasıl bağlantılar olduğuna dair kapsamlı bir inceleme yapılmaz. Bu çalışmada, 1830'lu yıllarda Alman devletlerinde (özellikle Prusya'da) sosyalist siyasal düşünüşün çoğunlukla hukuk felsefesi ile bağlantı içinde gerçekleşen gelişimine dair genel bir çerçeve çizilmesi hedeflenmektedir.

Almanya’da XIX. yüzyılda hukuk felsefesinin ve siyasal düşüncelerin gelişimi çok sayıda incelemeye konu olmuştur. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Hegel ve Friedrich Carl von Savigny (1779-1861) gibi düşünürlerin ve hukukçuların gerek hukuk, gerekse siyaset teorisine yaptıkları katkılar üzerine kapsamlı incelemeler kaleme alınmıştır. Mart 1848’de Fransa’da başlayan ve gerek Alman devletlerine, gerekse diğer Avrupa devletlerine hızlıca yayılan devrim dalgasını önceleyen dönemde (1840’lı yıllarda) kamu hukuku ve siyasal düşüncelerin gelişimi de literatürde çok çeşitli incelemelere konu olmuştur: Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels’in (1820-1895) gençlik dönemi eserleri ve Max Stirner (1806-1856) gibi filozofların düşünceleri üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Ancak 1830’lu yıllarda (Savigny ve Hegel sonrası, Marx öncesi dönemde) siyaset ve hukuk teorisinin gelişimi üzerine yapılan çalışmaların sayısı son derece yetersizdir.

Bu çalışmada Almanya’da sosyalist düşünüşün erken dönemlerdeki gelişiminin dönemin genel entelektüel ve politik bağlamı ile nasıl ilişkilendiği ele alınacaktır. Bu çerçevede hukuk felsefesi, din felsefesi, ütopyik sosyalizm ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda eserler veren yazar ve düşünürlerin eserlerinin birbirlerini karmaşık bir bütünün parçaları olarak nasıl etkiledikleri incelenecektir. Makale iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde 1830-1835 arasında Alman devletlerinde sosyalizmin ve radikal düşüncelerin yaygınlaşma sürecine değinilecek, özellikle Hegel’in hukuk felsefesinin yoksulluk sorunlarına ve mutlak yönetimlere alternatif bir düşünce oluşturmak üzere yeniden yorumlama çabalarına dikkat çekilecektir. Bu dönemde ortaya çıkan devrimci düşünceler ve hareketler de bu bölümde incelenecek olan konular arasındadır. Makalenin ikinci yarısında 1830’ların ikinci yarısında geleneksel din yorumlarını eleştiren yaklaşımların Hegelci düşünürlerin ve hukukçuların önemli bir kısmı da dahil olmak üzere dönemin radikal düşünürleri nasıl etkilediği incelenecek ve bu dönemde ütopyik sosyalizm literatürüne Almanya’da yapılan katkılara dikkat çekilecektir.

I. Almanya’da Sosyalizmin ve Radikal Düşüncelerin Yaygınlaşması (1830-1835)

A. 1830 Sonrasında Prusya’da Devrim, Yoksulluk Sorunu ve Eduard Gans’ın Hukuk Felsefesi

XIX. yüzyılın ilk yarısı boyunca siyasi açıdan çok sayıda devlete bölünmüş durumdaydı. Almanya’nın batısında, tüm Alman toprakları arasında en sanayileşmiş bölgelerden olan Ren Vadisi Fransız İmparatorluk Savaşları sırasında Fransız işgali altında kalmıştı; Fransız işgali bölgedeki aristokratik-feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması sonucunu doğurmuştu. Bu topraklar, Viyana Kongresi’nden beri (1815) Doğu Almanya’nın halen feodal ilişkilerin ağırlıkta olduğu bir ülkesi olan Prusya’nın egemenliği altındaydı. Bölgedeki genç burjuvalar Prusya devletinin gerici ve baskıcı olarak gördükleri yapısına karşı reform talepleri geliştiriyor ve bu yolla radikalleşiyorlardı. Gareth Stedman Jones, bu dönemde Almanya’da radikal siyasal düşüncelerin sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkmadığını, Fransız Devrimi’nin etkisi ve baskıcı politik dinamiklere ve hukuki yapılara karşı oluşan tepkilerle açıklanabileceğini haklı olarak belirtir.¹

Fransa’da Temmuz 1830’da gerçekleşen devrim Alman devletlerinde büyük bir yankı uyandırdı; Braunschweig, Saksonya, Kurhessen ve Hanover’de Fransız devrimcilerle dayanışma gösteren anayasa yanlıları barikatlar kurdu ve silahlı çatışmalar başlattı, bunun sonucunda sözkonusu devletlerde anayasal rejimler kuruldu.² Temmuz 1830 devriminde işçilerin büyük bir rol oynaması da Alman siyasetçilerin ve düşünürlerin işçiler ve yoksulluk gibi sorunlar üzerine daha ayrıntılı bir şekilde düşünme gereği duymalarını sağladı.³ Dönemin liberal (ve cumhuriyetçi) entelektüel ve öğrencilerinin anayasal rejimlere ilişkin ümitleri ilerleyen aylar ve yıllarda Alman hükümdarları ve hükümetleri tarafından alınan muhafazakâr önlemlerle birlikte son buldu. Hesse-Kassel Elektör Prensi II. Wilhelm (1777-1847) 1832’den itibaren anayasa karşıtı hamleler yaptı, Saksonya’da hükümet muhalefete karşı baskıcı yöntemler uyguladı. Benzer uygulamalar

¹ Stedman Jones, Gareth, “The Young Hegelians, Marx and Engels”, Jones, Gareth Stedman & Gregory Claes (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 557.

² Schulze, Hagen, *The Course of German Nationalism: From Frederick the Great to Bismarck, 1763-1867*, çev. Sarah Hanbury-Tenison, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 7.

³ Stedman Jones, a.g.m., s. 562.

sonraki dönemlerde de devam etti, örneğin Hannover Elektör Prensi 1837'den itibaren parlamentoyu askıya aldı.⁴ Coğrafya ve yüzölçümü açısından (Avusturya hariç tutulursa) en önemli Alman devleti konumunda olan Prusya'da 1820'li yıllara damga vuran muhafazakâr yönelim 1830 sonrasında da devam etti.

Alman devletlerinde sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasında Fransız sosyalizminin, özellikle de Saint-Simon'un eserlerinin büyük bir etkisi olmuştur. Düşünce tarihçisi Warren Breckman'a göre Almanya'da sosyalizmin tarihi Fransa'daki Temmuz Devrimi ile başlar. Gerçekten de 1830'lu yıllarda Fransız toplumsal düşüncesi ile Alman siyasi düşüncesi arasında önemli bir bağlantı vardır; Fransa kökenli sosyalist fikirler 1820'li yıllardan beri Alman yazar ve siyasetçilerce tanınmaktaydı, Friedrich Buchholz (1768-1843) 1820'lerin ortasından beri Saint-Simon'un eserlerinin Almanca tercümelerini yapıyordu.⁵ Ancak bu fikirlerin Almanya'da tam anlamıyla benimsenmesi ve tartışılması 1830'u izleyen on yıl içinde mümkün olmuştur.⁶ Saint-Simon 1800'lerin başından beri yayımladığı çok sayıda eseri ve yazısıyla sosyalist düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuş, yoksulluğun artışı gibi konularda önemli açıklamalar getirmişti.⁷ Saint-Simon'un ve izleyicilerinin “Yeni Hıristiyanlık” doktrini yoksulluğa karşı toplumsal dayanışmanın geliştirilmesini ve bencilliğin yok edilmesini öngörüyordu.

Prusya'da 1830'lu yıllarda siyaset ve hukuk teorisi alanlarındaki en etkili düşünür olan Eduard Gans (1798-1839), Saint-Simon'culuğun Almanya'da yayılması sürecinde merkezi önemde bir rol oynamıştır. Bir Berlin Yahudisi olan Gans, Berlin, Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde 1810'lu yılların en önemli hukukçuları arasında yer alan Savigny, Gustav Hugo (1764-1844) ve Anton Friedrich Justus Thibaut'dan (1772-1840) ders almış, Yahudi olması dönemin Prusya mevzuatına göre kamu görevlerinde bulunmasına engel teşkil ettiğinden 1820'lerin ortasında Protestanlığa

⁴ Breckman, Warren, *Marx, the Young Hegelians, and the Origins of Radical Social Theory: Dethroning the Self*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 133.

⁵ Breckman, Warren, “Eduard Gans and the Crisis of Hegelianism”, *Journal of the History of Ideas*, cilt 62, sayı 3, 2001, s. 548.

⁶ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 148.

⁷ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Uslu, Ateş, “Sosyalist Düşüncenin Kaynakları: Büyük Britanya ve Fransa'da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve Ütopya Düşüncesi (1800-1830)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 70, sayı 1, s. 48-50, 53-55.

geçmiş, yine aynı dönemde Hegel'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri olmuştur.⁸

Gans 1830 devrimini izleyen aylarda Fransa'ya bir ziyaret yaptı, bu ziyareti sırasında Saint-Simon'un eserlerini inceleme fırsatı buldu. Gans'ın Fransa'yı ziyaret ettiği 1830 yılında Saint-Simon'un izleyicileri adeta bir tarikat gibi örgütlenmiş durumlardı. Temmuz 1830 Devrimi'ni takiben yayınladıkları *La doctrine de Saint-Simon (Saint-Simon Doktrini)* kitabında yoksulluk konusu başlıca politik sorunlardan biri olarak işleniyordu. Bu kitapta Fransız Devrimi'nin zorbalığı ve köleliği tamamen ortadan kaldırmadığı hatırlatılıyordu.⁹ Gans'ın 1830'larda Fransa'da ve daha sonra İngiltere'de yoksulluğun artışı üzerine yaptığı gözlemler de Saint-Simon ve izleyicilerinin eserlerinden hareketle yoksulluk üzerine geliştirdiği fikirleri pekiştirdi.¹⁰ Böylece Gans 1830'ların başından itibaren Saint-Simonculuğun Alman devletlerindeki en önemli temsilcilerinden biri oldu;¹¹ Hegelcilik ve Saint-Simonculuk arasında bir sentez geliştirdi.

Gans Hegel'in ölümünden sonra düşünürün *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* kitabının yeni baskısını hazırlamakla görevlendirildi; Hegel'in ve öğrencilerinin ders notlarından hareketle kitabın ilk baskısına ekler yaptı ve kitabın halen kullanılan standart şeklini almasını sağladı.¹²

Gans'a göre sınırsız bir rekabet toplumu çeşitli tehlikelere gebe idi; Fransa ve İngiltere'de varlıklı kesim ve yoksullar arasındaki uçurumun arttığını gözlemlemiş, sınıf karşıtlıklarının tehlikeli bir boyuta gelmekte olduğunu farketmişti.¹³ Gerek Hegel'in mülkiyet tanımını halen benimsemesi, gerekse 1820'lerin sonunda miras hukuku konusunda yaptığı çalışmalara halen fikren sadık kalması nedeniyle "mülkiyet ortaklığı" yönünde herhangi bir çözüm önermiyordu, ancak özellikle 1832-1833 yıllarındaki derslerinden itibaren yoksulların maddi durumunun iyileştirilmesi, katılımcı kurumlara dahil edilmeleri yoluyla tahakkümün ortadan kaldırılması ve devletin

⁸ Waszek, Norbert, "Eduard Gans on Poverty and on the Constitutional Debate", Moggach, Douglas (ed.) *The New Hegelians: Politics and Philosophy in the Hegelian School*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 27-29.

⁹ Stedman Jones, a.g.m., s. 562.

¹⁰ Waszek, a.g.m., s. 36-37.

¹¹ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 159, 164.

¹² Waszek, a.g.m., s. 24.

¹³ Stedman Jones, a.g.m., s. 562.

“etik yaşam”ının (*Sittlichkeit*) organik parçaları haline gelmeleri gereğinin altını çiziyordu.¹⁴ Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts (Hukuk Felsefesinin İlkeleri*, 1820) kitabında sivil toplumun korporasyonlarla örgütlenmesi gerektiğini belirtiyordu. Gans ise 1833-1834’ten itibaren işçilerin katılımını sağlayacak “kurum”lar önerdi; böylece Gans henüz sendikaların ortaya çıkmadığı bir dönemde işçi haklarını savunacak olan sendika benzeri derneklerin kurulmasını savunuyordu.¹⁵ Gans sonraki yıllarda da emeğin örgütlenmesi konusunda düşüncelerini geliştirmeye devam etti. Yazar 1836 tarihli *Rückblicke auf Personen und Zustände (İnsanlar ve Tabakalara Bakışlar)* başlıklı kitabında Ortaçağ’daki loncalarla güncel çalışma koşulları arasında karşılaştırma yapar. Ona göre Ortaçağ’da loncalar emek için ustaların hakimiyeti altında organik bir yapı sağlamaktaydı. Ancak artık loncaların varlığından bahsetmek mümkün değildir, loncaların organik yapısından kurtulan emek yeni bir despotizme (fabrika sahibinin hakimiyetine) tâbi hale gelme tehlikesi altındadır.¹⁶

B. Anayasa Tartışması, Sağ ve Sol Hegelcilik

Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*’nde “yoksulluk”, “sivil toplum”, “özgürlük” ve “anayasa” konularını birbirinden ayırmaksızın ele alıyordu; Gans da Hegel’i takip ederek yaptığı incelemelerde bu konuları birbiriyle bağlantılı olarak ele aldı, dolayısıyla 1830’ların başında yoksulluk konusuna paralel olarak anayasa hukuku ile de ilgilendi. Bu noktada Gans’ın *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*’nin yeni basımına yazdığı 29 Mayıs 1833 tarihli önsöze değinmek gerekiyor. Gans bu kısa metinde bir yandan Hegel’in kitabının öneminin altını çizer, diğer yandan da kendi hukuk felsefesi ve siyasal düşünceleri hakkında kapsamlı bir bilgi verir. Gans’a göre Platon’un *Politeia*’sı (Devlet) ve Aristoteles’in *Politika*’sı gerek doğal hukuk, gerekse politika kitaplarıdır; doktrinleri ve bu doktrinlerin hayata uygulanmasına ilişkin bilgileri içerirler.¹⁷ XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Ortaçağ’ın partikülarist, parçalı siyasal yapıları yerini devlete bırakınca hukuk ile yönetime (“devlet adamlığına”) ilişkin pratik / hayati konular arasında bir ayrışma meydana gelmiştir; hukukçular

¹⁴ Waszek, a.g.m., s. 40-41.

¹⁵ Stedman Jones, a.g.m., s. 562.

¹⁶ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 171.

¹⁷ Gans, Eduard, “Gans’s Preface to Hegel’s *Philosophy of Law*” (1833), Hoffheimer, *Michael H., Eduard Gans and the Hegelian Philosophy of Law*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, [1833] 1995, s. 88.

yaşamdan yoksun bir takım kalıntıları miras almışlardır, politika ise dinamik bir “devlet bilimi”nden ibaret hale gelmiş ve bir bakıma keyfi bir şekil almıştır.¹⁸ Gans’a göre modern devletin siyaset-hukuk arasındaki bu ayrıma son vermesi ve siyaset ile hukuk arasındaki organik bütünlüğü yeniden kurması gereklidir; Hegel’in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* tam da bu yönde bir katkıdır ve hukuk ile siyasetin birbirine organik bağlarla bağlı niteliğini vurgular.¹⁹ Gans, yayımlandığı dönemde Hegel’in kitabına getirilen bazı eleştirilere yanıt verir. Kimi yazarlar kitabın bir özgürlüğe karşı köleliği öven bir kitap olduğunu ve özgürlüğü sevenlerin onu okumaması gerektiğini söylemişlerdir. Oysa Gans’a göre bu yanlış fikirleri bir kenara bırakarak *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*’ni okuyanlar özgürlük konusunun kitabın dokusuna işlediğinin farkına varacaklardır.²⁰

Hegel 1820’lerde özgürlük bilincinin özgürlüğün gerçekleşmesine zemin hazırladığını düşünmüş, Prusya’da bir özgürlük bilinci geliştiğini varsaymış ve anayasal bir rejimin kurulacağına dair ümidini canlı tutmuştu. Hegel’in ölümünden sonra, 1830’lu yıllarda filozofun öğrencileri bu ümidin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ve anayasa vaatlerinin yerine getirilmesinin güç olduğunu farkına vardılar.²¹ Bu noktada Hegelciler “sağ Hegelciler” ve “sol Hegelciler” (ya da Genç Hegelciler) olarak ikiye ayrılmaya başladılar. Sağ Hegelciler Hegel düşüncesinin mutlakiyetçi Prusya kurumları ile ve Hıristiyan dininin konvansiyonel bir yorumuyla uyumlu olduğunu öne sürdüler. Sol Hegelciler ise Hegel felsefesinden hareketle gerek Prusya devleti kurumlarını, gerekse dönemin yaygın Hıristiyanlık yorumlarını eleştirmeye başladılar. Friedrich Engels, sağ Hegelcilerin gerici bir siyasal yönelimi, sol Hegelcilerin ise radikalizmi temsil ettiğini öne sürer. Frederick C. Beiser’e göre sağ Hegelciler Hegel’in sisteminden etkilenir, onun “aktüel olan rasyoneldir” sözünü realitenin rasyonel/ideal olduğu biçiminde yorumlarlar, teorinin pratiğe uyması gerektiğini düşünürler. Sol Hegelciler ise Hegel’in yöntemini geliştirirler, “rasyonel olan aktüeldir” sözünü merkeze alırlar, evrensel/ideal/rasyonel olanın tarihin temel amacı olduğunu ve her şeyin ona uyması gerektiğini düşünürler.²²

¹⁸ Gans, a.g.m., s. 88.

¹⁹ Gans, a.g.m., s. 88.

²⁰ Gans, a.g.m., s. 89-90.

²¹ Waszek, a.g.m., s. 42.

²² Beiser, Frederick C., “Hegel and Hegelianism”, Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 143.

Almanya’da 1830’lu yılların ortasından itibaren sosyalizm ve cumhuriyetçilik ile bağlantılı tartışmalarda Hegelci ekolün sol kanadına mensup, çoğunlukla genç felsefecilerin önemli katkıları olmuştur. Alman devletlerinin genel muhafazakârlaşma eğilimine paralel olarak başta Prusya’da muhafazakâr düşünür ve siyasetçilerin Hegel’in siyaset felsefesine saldırımları, genç Hegelcilerin anayasacı ve liberal fikirleri Hegelcilikle özdeşleştirme çabalarının yoğunlaşması sonucunu doğurdu.²³ Gans Hegel’in bir ilerici düşünür olduğunu sürekli olarak belirtiyor ve Prusya devletinde özgürlüğün gerçekleşmemesini sıklıkla eleştiriyordu; gerek özgürlük üzerine görüşleriyle, gerekse yoksulluğa karşı Saint-Simon’dan etkilenerek geliştirdiği önerilerle sol Hegelcileri yoğun bir şekilde etkilemişti. Buna karşılık, onu “sağ” ya da “sol” Hegelcilik kategorilerinden birine dahil etmek mümkün değildir; 1830’ların en saygın Hegelci düşünürü olarak bu iki akımın mensuplarının da saygısını kazanmıştı; kaldı ki siyaset ve din eleştirilerinde genç Hegelciler kadar da ileri gitmiyor ve Hegel yorumunda bir “Aristotelesçi orta yol” benimsiyordu.²⁴

C. Genç Almanya Hareketi: Heinrich Heine ve Georg Büchner

Gans’ın, diğer yandan genç Hegelcilerin Prusya devletini özgürlük kavramı üzerinden eleştirdikleri ve Hegelcilik ile sosyalizmin bir sentezini geliştirmeye başladıkları dönemde, başka Alman devletlerinde kimi zaman “demokrasi” savunusu üzerinden anayasa reformu talepleri, kimi zaman da radikal devrimci isyan çağrıları dile getiriliyordu. Çeşitli Alman devletlerinde eser veren ve demokrasi, sosyalizm ve rasyonalizm savunusu yapan yazarlar 1830’ların ilk yarısından itibaren “Genç Almanya” (Junge Deutschland) olarak adlandırılan bir edebi-siyasal hareket oluşturdular. Genç Almanya’nın mensupları arasında Karl Gutzkow (1811-1878), Heinrich Laube (1806-1884), Theodor Mundt (1808-1861), Ludolf Wienbarg (1802-1872), Heinrich Heine (1797-1856), Ludwig Börne (1786-1837) ve Georg Büchner’in (1813-1837) isimleri sayılabilir.

Almanya’da 1830’lu yıllarda Saint-Simon etkisi Eduard Gans’ın geliştirdiği Hegel - Saint-Simon sentezi ile sınırlı kalmamış, hızlıca başka yazarlara doğru yaygınlaşmıştı. Trier başpiskoposunun 1832’de Saint-Simon’cuları

²³ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 135.

²⁴ Waszek, a.g.m., s. 42, 47.

kınayan bir metin yayınlaması, hareketin Almanya'daki artan önemini kanıtlar.²⁵ Saint-Simonculuğun Almanya'da yaygınlaşmasına katkıda bulunan yazarlar arasında, Genç Almanya hareketinin 1830'lu yıllar boyunca Paris'te sürgünde bulunan Ludwig Börne ve Heinrich Heine gibi üyeleri bulunuyordu.²⁶ Genç Almanlar Saint-Simon'culuğun büyük ölçekli taleplerinin ahlaka dair bir görüş açısıyla desteklenmesinden etkileniyorlardı.²⁷ Heinrich Heine Saint-Simon'dan etkilendiği gibi, 1820'lerde kimi derslerini takip ettiği Hegel'in tarih anlayışını da benimsiyordu, genç Hegelcilerin tarihin durdurulamaz bir diyalektiği olduğu fikrini geliştiriyordu. Friedrich Engels, Heine'nin 1834 tarihli *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland (Almanya'da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine)* başlıklı kitabını bir Genç Hegelci tarafından yayımlanan ilk kitap olarak değerlendirir.²⁸

Heine ve Börne'nin 1830'lu yıllardaki etkisi edebi ve felsefi eserleri ile sınırlı değildir. Yazarlar Paris'te sürgünde buldukları dönemde Alman Halk Derneği (*Deutsche Volksverein*) adlı derneği kurdular; dernek Fransa polisi tarafından dağıtılınca bir grup radikal üye yine 1834 yılında Kanunsuzlar Birliği'ni (*Bund der Geächteten*) kurdular.²⁹ Bu topluluk, 1830'larda Fransa'da çeşitli örneklerine rastlanan cumhuriyetçi-devrimci gizli örgütler³⁰ ile benzerlik gösteriyordu. Alman devletlerinde özellikle 1835'ten itibaren Genç Almanlar gibi topluluklara karşı baskılar arttı, Heine ve Börne gibi yazarların eserleri “ahlaksız” ve “dinsiz” oldukları gerekçesiyle Alman Konfederasyonu'nun meclisi (*Bundesversammlung/ Bundestag*) tarafından yasaklandı.³¹

Georg Büchner, 1830'lu yıllarda kısa süreyle de olsa etkili bir devrimci hareket yaratmayı başarmıştır. Bir doktorun oğlu olan Büchner, filoloji ve

²⁵ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 159.

²⁶ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 158.

²⁷ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 160.

²⁸ Holub, Robert C., “Troubled Apostate: Heine's Conversion and Its Consequences”, Cook, Roger F. (ed.) *A Companion to the Works of Heinrich Heine*, Rochester: Camden House, 2002, s. 246.

²⁹ Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany, 1800–2000*, Malden: Blackwell, 2006, s. 66.

³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Uslu, Ateş, “Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 9, sayı 1, s. 17.

³¹ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 134; Kitchen, a.g.e., s. 66.

tıp eğitimi gördü ve 1820'lerin sonunda Hesse Grandükalığı'nda faaliyet gösteren devrimci örgütlerle bağlantıya geçti.³² Protestan ilahiyatçı Friedrich Ludwig Weidig'in (1791-1837) yardımıyla 1834 yılında *Der Hessische Landbote (Hesse'li Haberci)* başlıklı bir siyasi broşür kaleme aldı. Broşürün giriş kısmında, sonraki dönemde Almanya'da sol çevrelerde yaygınca kullanılan "Friede den Hütten! Krieg den Palästen!" ("Kulübelere barış! Saraylara savaş!") çağrısı yer alır. Büchner metnin ilk yarısında Hesse Grandükalığı'nda toplanan vergilerden yola çıkarak aristokratlar ve halk arasındaki gelir uçurumunu ve yöneticilerin aşırı harcamalarını eleştirir. Yazara göre 1834 yılında Kitab-ı Mukaddes yalanlanmış durumdadır. Kutsal kitapta hiçbir şekilde yer almayan eşitsizlikler dönemin toplumunda gözle görülür bir hale gelmiştir; bir tarafta asiller, zenginler, diğer tarafta ise köylüler, yoksullar bulunur.³³ Hesse Grandükalığı'nda toplanan vergilerden ve diğer gelirlerden örnekler verir ve vergi uygulamalarının adaletsizliğine dikkat çeker; "düzen içinde yaşamak" uğruna grandük ve onun üst düzey memurlarına yüklü bir miktar vergi ödenmekte, bu vergi hükümette yer alan kişilerin lüks harcamalarına aktarılmakta, halk ise açlıktan ölmektedir.³⁴ Ona göre prens insanlar üzerine yapışmış olan sülüğün başı, bakanlar dışı, memurlar ise kuyruğudur; bunlar halkın çocuklarını hizmetçileri ve uşakları haline getirirler. Halktan toplanan vergilerle gösterişli binaların yapılmasına ve halkın çocuklarının hükümdarların birbirleri arasındaki sorunlar nedeniyle ölüme gönderilmesine, iktidarın Tanrı'dan geldiğine inanılması nedeniyle göz yumulmaktadır. Oysa bu hükümdarların meşru bir otoritesi yoktur ve sonları yaklaşmaktadır.³⁵

Büchner metnin ikinci yarısında Fransız Devrimi'nde olanları hatırlatır: Fransa'da halk isyan ettikten sonra kralın herkes gibi bir insan olduğu kabul edilmiştir, daha sonra insan hakları listesi ilan edilmiştir. "Herkesin ya da çoğunluğun iradesi" kanun kabul edilmiştir, bu irade halkın seçilmiş temsilcileri tarafından ortaya konur. Böylece hükümet ve yasama meclisi halk tarafından seçilmiş, "Fransa bir özgür devlet haline gelmiştir".³⁶

³² Kitchen, a.g.e., s. 65.

³³ Büchner, Georg, "Le messenger Hessois (1834)", Bravo, Gian Mario (ed.) *Les socialistes avant Marx*, Paris: François Maspéro, [1834] 1970, s. 8-9.

³⁴ Büchner, a.g.e., s. 9.

³⁵ Büchner, a.g.e., s. 13-14.

³⁶ Büchner, a.g.e., s. 15.

Büchner Fransız Devrimi'nin "Terör" döneminden (1793-1794) ayrıntılı olarak söz etmese de bu dönemi olumlu imalarla ele alır. Ona göre diğer krallar Fransız halkının gücünden korkmuş, Fransa'daki asilzadelerin bir kısmı ile ittifak yapmıştır; bunun üzerine halk öfkelenmiş, Özgürlük zorbalarının kanı içinden doğru büyümüştür. Napoléon Bonaparte dönemi ise yeni bir evreye işaret eder: Bu dönemde Fransızlar yeni doğan özgürlüklerini şan-şöhret karşılığında Napoléon Bonaparte'a satmışlardır. Fransa'da 1815'ten itibaren yeniden Bourbon hanedanının başa gelmesi ise Fransızların babadan oğula geçen monarşiden tam olarak vazgeçmeleri için Tanrı'nın göndermiş olduğu bir cezadır.³⁷

Büchner buradan hareketle Almanya'daki anayasaları inceler ve bunların efektif olmaktan uzak, çoğu zaman göz boyamaktan öteye geçmeyen düzenlemeler olduğunu belirtir. Büchner'e göre "Alman halkının tamamı özgürlüğünü kazanmalıdır", bunu yapacağı dönem ise uzak değildir.³⁸ Büchner, kanları emilen halk kitleleri arasında köylülerin yanında burjuvaları da sayar.³⁹ Metnin sonlarına doğru Eski ve Yeni Ahit'ten yaptığı alıntılarının sayısı fazlalaşır; böylece isyan çağrısının dinsel dayanaklarını güçlendirir, kaldı ki metin Büchner'in halkın okumasını salık verdiği bir dua ile son bulur: "Rabbim, bizi ezenlerin kamçısını kır ve senin krallığın, adaletin krallığı gelsin. Amin."⁴⁰

Büchner ve Weidig'in metni, grandükalığın aristokrasisini olduğu kadar liberal burjuvaziyi de rahatsız etti. Weidig tutuklanıp hapse atıldı, 1837'de işkenceyle öldürüldü; Büchner ise Fransa'nın Strasbourg şehrine iltica etti, bir yandan tıp öğrenimine devam ederken diğer yandan oyun yazarlığı yaptı. Tıp fakültesinde öğretim üyesi olarak atandığı Zürich'te de oyun yazarlığına devam etti. Büchner'in 1835'te yazdığı *Dantons Tod* (*Danton'un Ölümü*), Fransız Devrimi'nin Terör döneminin bir analizini içerir. Yazar, 1837 yılında otuz dört yaşında öldüğünde *Woyzeck* adlı oyunu üzerine çalışıyordu. *Woyzeck*, taşra kökenli bir erin hayatından bir kesit anlatan, derinlikli toplumsal ve psikolojik tahliller içeren bir oyundur.

³⁷ Büchner, a.g.e., s. 15.

³⁸ Büchner, a.g.e., s. 16-17.

³⁹ Büchner, a.g.e., s. 9, 18.

⁴⁰ Büchner, a.g.e., s. 20.

II. Din ve Devlet Eleştirisinden Ütopik Sosyalizme Almanya’da Siyasal Düşünceler (1835-1840)

A. Geleneksel Din Yorumlarının Reddi: David Friedrich Strauss ve Moses Hess

Genç Hegelciler 1830’ların ortasında yalnızca özgürlük ve anayasa gibi konularda Hegel’e getirdikleri yorumlarla değil, geleneksel Katolik ya da Protestan din anlayışlarla bağdaşmayan panteizm gibi görüşler üzerine yaptıkları tartışmalarla da muhafazakâr düşünürlerin tepkisini çekmeye başladılar. Bu dönemden itibaren Almanya’da sol düşünce bir yandan devletin eleştirisi, diğer yandan da din eleştirisi alanlarında odaklandı.⁴¹ Dönemin Alman filozoflarının başlıca tartışma konularından biri, genç ilahiyatçı David Friedrich Strauss’un (1808-1874) 1835’te ilk basımı yayımlanan *Das Leben Jesu* (İsa’nın Hayatı) başlıklı kitabında öne sürdüğü çarpıcı tezlerdi. Strauss, İncillerde anlatılan İsa öyküsünün mitsel bir öykü olduğunu belirtir, İsa’yı mitik bir figür olarak ele alır.⁴² Strauss İsa’nın Tanrısal varlığını (hatta insan olarak varlığını) sorgular. Strauss bundan sonra insanlığın tanrısalılığı üzerine tezler geliştirir; ona göre Hıristiyanlık içindeki “rasyonel hakikat”, “insani olan ve tanrısal olanın birliği”dir. Strauss’a göre İsa, insanlığın kolektif tanrısallığının kişileştiği mitik bir figürdür,⁴³ İnciller arkaik doğaüstü unsurlarından arındırılarak incelenirse insani-tanrısal birliği (dolayısıyla Hıristiyanlığın rasyonel hakikati) açıkça anlaşılabilir.⁴⁴

Strauss’un kitabı yayımlanmasını takiben büyük bir popülerliğe kavuştu; ilk baskısı iki yıl içinde tükendi; 1840’a kadar toplam dört baskı yaptı; bu başarı, kitabın etkisinin sadece akademik çevrelerle sınırlı kalmadığını göstermektedir.⁴⁵ Strauss’un tezleri Hegelci akımın üyeleri tarafından genel olarak eleştirel bir tavırla karşılaşırsa da dönemin din eleştirisinin radikalleşmesine katkıda bulundu. Genç Hegelciler, Hegel’in mutlak tin/zihin (*absoluter Geist*) kavramını insanlık ile özdeşleştiriyorlardı, bu nedenle Tanrı-insan birliğini temel hakikat olarak ele alan Strauss’un

⁴¹ Hobsbawm, Eric, *How to Change the World: Reflections on Marx and Marxism*, New Haven: Yale University Press, 2011, s. 40.

⁴² Beiser, a.g.m., s. 141.

⁴³ Kitchen, a.g.e., s. 69; Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 135-137.

⁴⁴ Stedman Jones, a.g.m., s. 563.

⁴⁵ Linstrum, Erik, “Strauss’s ‘Life of Jesus’: Publication and the Politics of the German Public Sphere, *Journal of the History of Ideas*, cilt 71, sayı 4, 2010, s. 598.

fikirlerini kendi fikirlerine yakın bulmuşlardı. Bu dönemde Halle Üniversitesi'nde öğretim üyesi (*Privatdozent*) olarak görev yapan Arnold Ruge (1802-1880) Strauss'u savunan genç Hegelci radikallerin başında geliyordu.⁴⁶

Almanya'da 1830'ların ikinci yarısında geleneksel dinsel yorumların eleştirisini yaparak alternatif bir felsefe geliştiren düşünürlerin arasında David Friedrich Strauss'un yanında Moses Hess'in (1812-1875) de ismini saymak mümkündür. Hess, Batı Almanya'dan Yahudi bir tüccar ailenin oğluydu. Aldığı dini eğitim, siyasal düşünceleri üzerinde büyük etki yaptı. *Die heilige Geschichte der Menschheit* (İnsanlığın Kutsal Tarihi) başlıklı kitabı 1837'de yayımlandı; yazarın ismi belirtilmemiş, kapak sayfasına "Spinoza'nın genç bir öğrencisi tarafından" ibaresi konmuştu. Hess'in bu eseri kaleme aldığı dönemde pek çok genç Avrupalı Yahudi, Baruch Spinoza'yı (1632-1677) "ilk modern Yahudi" olarak değerlendiriyordu ve onun bir yandan Yahudi kökenlerini aşmış diğer yandan Hıristiyanlığı da benimsememesini kendi tutumları için de bir model olarak görüyordu.⁴⁷ Hess de kendi düşüncesini geliştirirken bu Spinoza yorumundan etkilenmişti; kitabında Spinoza'nın *Tractatus Theologico-Politicus* (*Teolojik-Politik İnceleme*) ve *Ethica* gibi eserlerine çok sayıda atıf yer alıyordu.

Kitap "Geçmiş" ve "Gelecek" başlıklı iki bölüme ayrılmıştır. Hess, kitap boyunca çeşitli vesilelerle Tanrı'yı "yaşam" ile özdeş olarak inceler.⁴⁸ "Yaşam, herşeyi kapsayan ve ebedi olandır", Tanrı ise "her şeydeki her şey"dir.⁴⁹ Hess'e göre "tüm zamanların ebedi kanunu", baştaki Bir'in daha sonra daha yüksek bir hayat içinde bir araya gelmek üzere parçalanmasıdır.⁵⁰ Tıpkı doğan diğer her şey gibi insan da öncelikle kendi içinde birlik içindedir, daha sonra (tohumun filizlenmesine benzer olarak) bölünür, son olarak da olgunlaşır ve kendi kendisiyle yeniden bir bütün olur.⁵¹ Hess'e göre tüm dünyevi çabaların genel amacı ebedi hakikate, "tek hayat"a ya da Tanrı'ya ulaşmaktır; kısmi hayatların

⁴⁶ Stedman Jones, a.g.m., s. 564.

⁴⁷ Avineri, Shlomo, "Introduction", Hess, Moses, *The Holy History of Mankind and Other Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. x.

⁴⁸ Hess, Moses, *The Holy History of Mankind and Other Writings*, çev. Shlomo Avineri, Cambridge: Cambridge University Press, [1837] 2004, s. 34.

⁴⁹ Hess, a.g.e., s. 33.

⁵⁰ Hess, a.g.e., s. 46.

⁵¹ Hess, a.g.e., s. 17.

her biri bu “bütün”den yola çıkar ve yine ona geri döner.⁵² Dolayısıyla temel amaç, parçalılıktan bütüne doğru ulaşmaya çalışmaktır.

Hess insanlık tarihini birleşme ve ayrışmaların birbiri ardına geldiği dönemlerin tarihi olarak inceler. Dünyanın yaratılışından kitabın yazıldığı döneme uzanan tarihsel gelişim sürecini üç alt dönemde inceler. Bu dönemler sırasıyla Adem, İsa ve Baruch Spinoza ile birlikte başlar; bu üç dönem aynı zamanda Hıristiyan teolojisindeki Kutsal Üçleme'nin üç parçasına (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) denk düşer, ilk dönem Baba'nın, ikinci dönem Oğul'un, üçüncü dönem ise Kutsal Ruh'un dönemidir. Hess'e göre her üç dönemde birer “tufan” ortaya çıkmıştır; ilk dönemde kelimenin maddi anlamıyla bir tufan olan Nuh Tufanı, ikinci dönemde bir insanlar tufanı olan Kavimler Göçü, son dönemde ise bir fikirler tufanı olan Fransız Devrimi yaşanmıştır.

Hess'in kitabı her üç dönemle ilgili ayrıntılı çözümler de içerir. Düşünürü göre ilk insanlar bir “birlik yaşamı” yaşamaktadırlar, özgür ve eşittirler ve birlik içindedirler.⁵³ İnsanlar çoğaldıkça hayal güçleriyle beraber arzuları da büyür ve birlik yerini karmaşaya bırakır.⁵⁴ Mülkiyet hakkı da zamanla, tarihsel gelişim süreci içinde ortaya çıkar ve buna bağlı olarak toplumda eşitsizlikler başgösterir; mülkiyet hakkıyla beraber miras hakkının ortaya çıkması da eşitsizlikleri artırır.⁵⁵ Hess'e göre bu süreç içinde kimi noktalarda insanlar kimi kutlu kişiler (örneğin Hz. İbrahim) vasıtasıyla bölünmelerini bir süreliğine bırakarak yeniden birliğe doğru yönelirler, ancak kısa bir süre içinde bölünmeler ve eşitsizlikler artarak devam eder. Miras hakkı, eşitsizliğin muhafaza edilmesini sağlar; örneğin Hz. İbrahim'in soyundan gelenler atalarının haklarıyla kazandıklarını aslında hiçbir hakları olmamasına rağmen miras almışlardır;⁵⁶ bu şekilde miras sistemi, insanların üzerlerinde hakları olmadığı şeyler üzerinde hak iddia etmelerini sağlayarak eşitsizliklere zemin hazırlamıştır.

Hess'e göre insanlık tarihinde ikinci büyük dönem Hz. İsa ile başlar; bu dönemde Tanrı önceki dönemlere göre daha soyut bir düzlemde düşünülür,

⁵² Hess, a.g.e., s. 61.

⁵³ Hess, a.g.e., s. 68.

⁵⁴ Hess, a.g.e., s. 6-7.

⁵⁵ Hess, a.g.e., s. 9, 68.

⁵⁶ Hess, a.g.e., s. 66.

Tanrı'nın her şeyi kapsayan ve ebedi niteliğinin idrakine varılır.⁵⁷ Hess'e göre İsa'nın çarmıh yolunda çektiği acılar insanlığın acılarının bir modelidir; İsa'nın acılarının anlatısında insanlığın yüksek önemi ortaya konmuştur.⁵⁸ Hess bu bölümde Kuran'dan da bir alıntı yapar ve İslam'ın ortaya çıkışını incelemesine dahil eder; ona göre İslam insanlığın bölünme dönemlerinden birini ortaya çıkaran bir birleşme çabasıdır.⁵⁹ Hess İslam'ı incelediği bölümde oryantalist bir analiz çerçevesi geliştirir, “Doğu”yu “geçicilik” gibi kavramlarla özdeşleştirir ve İslam'ın getirdiği birliğin adeta Doğu'nun sıcak ikliminde hızlıca çürüyen meyvelere benzer bir şekilde hızlıca ortadan kalktığını söyler. Şarlman'ın Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma çabası da bir birlik kurma denemesidir, ancak bu da hızlı bir şekilde bölünme ile sonuçlanır.⁶⁰ Ortaçağ sonlarında bir yandan Ruhban sınıfının “büyülü gücü”, diğer yandan da dünyevi zorbalığın maddi gücü zayıflamış durumdadır. On yedinci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Otuz Yıl Savaşları bölünmeyi ileri bir boyuta götürür ve bu dönemin sonunda yeni bir birleşme Baruch Spinoza'nın felsefesini geliştirmesiyle birlikte sağlanır.⁶¹

Hess, Spinoza'yı “ustamız” ve “ölümsüz öğretmenimiz” olarak anar. Hess'e göre Spinoza sayesinde Tanrı'nın en saf bilgisine, “Kutsal Ruh” olarak Tanrı'nın bilgisine erişmek mümkün olmuştur. Hess'e göre Tanrı'nın en saf bilgisine ne Friedrich Schelling'in Tanrı'yı doğa felsefesinde arayan düşüncesiyle, ne de Hegel'in Tanrı'yı tin/zihin (*Geist*) üzerinden anlamaya çalışan felsefesiyle ulaşılabilir. Dolayısıyla Tanrı'yı sadece doğada ya da sadece tün/zihin düzleminde aramak yersizdir; onu yaşamın bütününde aramak gereklidir. Hess'e göre her varlığın ruhuna Tanrı'nın kanunu kazanmıştır,⁶² Hess'e göre insanlar özgürdür ancak bu özgürlük keyfi bir irade kullanmak anlamını taşımaz; insanların tanrısal kanuna bilinçli bir şekilde itaat etmeleri anlamına gelir.⁶³

Hess'in *İnsanlığın Kutsal Tarihi* kitabının ikinci bölümü “Gelecek” başlığını taşır. Düşünür burada daha önceki bölümde yaptığı mülkiyet,

⁵⁷ Hess, a.g.e., s. 33.

⁵⁸ Hess, a.g.e., s. 93.

⁵⁹ Hess, a.g.e., s. 26.

⁶⁰ Hess, a.g.e., s. 27-28.

⁶¹ Hess, a.g.e., s. 33.

⁶² Hess, a.g.e., s. 51.

⁶³ Hess, a.g.e., s. 56.

miras hakkı ve eşitsizlikçi toplum eleştirilerini geliştirir ve eşitlikçi bir ütopya ortaya koyar. Tarih boyunca parçalılıktan yeniden birliğe ulaşma yönündeki çabalarda eşitlikçi bir sistemi kurma çabalarının taşıdığı öneme dikkat çeker. Ona göre tüm ayrı varlıklar, birinin varoluşu diğerininki olmadan düşünülemeyeceğinden tek bir Varlık oluştururlar. İnsanlar aynı çabadan ilham aldıkları takdirde birbirlerini desteklerler, insani amacın (parçalılıktan kurtularak birleşme amacının) farkına varanların geliştirdiği toplumsal düzenlemeler en başta insanların birlik ve eşitlik yönünde çabalarını muhafaza edecektir.⁶⁴ Hess'e göre "tam eşitlik" in mümkün olması için hiçbir şeyin bir kişinin mülkiyetinde bulunduğu, "toplumun hazineleri" nin herkese açık olduğu bir komünal mülkiyet (*gemeinschaftlicher Besitz*) durumu gerekmektedir.⁶⁵ Miras (ve dolayısıyla mülkiyet) hakkının kalkması insanların Tanrı'nın tam bilgisine ulaşması ile bağlantılıdır: Ebedi miras hukukunun Ebedi Tanrı'ya (Hess'in deyişiyle, Büyük Tüm'e) ait olduğunun ve kişilerin ya da halkların sınırlı oldukları için hiçbir şeyi ebediyen ellerinde bulunduramayacaklarının anlaşılması, miras hakkının ortadan kalkmasına zemin hazırlar.⁶⁶

Hess, gelecek perspektifini ortaya koyduğu ve "ebedi mülkiyet" olarak miras hakkı eleştirisi yaptığı bölümlerde kendi döneminin toplumsal eşitsizliklerine ilişkin önemli değiniler yapar. Ona göre kitabın yazıldığı dönemde baskıcı sınıf ayrımları altında yaşayan insanlar bu durumdan Ortaçağ aristokrasisini sorumlu tutmaktadırlar, kimi durumlarda da öfkelerini aristokratlara yöneltmektedirler. Ancak Hess'e göre bu hatalı bir tespittir, soylular zaten uzun zaman önce yenilmiştir, yeni dönemde "geleceğimizi yok edebilecek olan" düşmanlar, zenginlerdir, başka bir deyişle, "para aristokrasisi"dir.⁶⁷ Böylece Hess Büchner'in 1834 tarihli (bu makalede önceki sayfalarda ayrıntılı olarak incelenen) broşüründe benimsediği tutumdan çok farklı bir tutum takınır ve "düşman" ın aristokrasi değil, burjuvazi olduğunu belirtir.

Hess'in ütopyik anlatısı özel mülkiyet ve mirasın ortadan kalkması ile sınırlı değildir. "Birliğin hüküm sürdüğü yerde güç, hayat ve özgürlük

⁶⁴ Hess, a.g.e., s. 64.

⁶⁵ Hess, a.g.e., s. 65.

⁶⁶ Hess, a.g.e., s. 72-73.

⁶⁷ Hess, a.g.e., s. 78-80.

vardır. Uyuşmazlıkla zayıflık, ölüm, kölelik yerleşir”.⁶⁸ Uyum, güç ve birliğin çeşitli unsurlarından söz etmek mümkündür. Hess’e göre eşitlik ve birliğin kurulmasıyla diller de birleşecektir.⁶⁹ Herkes tüm yetilerini vatanına adayacağı için ülke içeride birleşmiş, dışarıya karşı ise güçlü duruma gelecektir. Kadınlar erkeklerle aynı eğitimi alacaktır.⁷⁰ Kitabın yazıldığı dönemde olduğu şekliyle evlilik zorlaması (*Ehezwang*) ortadan kalkacak, evlilik bağı bir kölelik zinciri olmaktan çıkacak, böylece kadınlar ve erkekler zorla boyun eğme yoluyla değil, özgür aşk bağıyla birleşeceklerdir.⁷¹

Hess’e göre daha önceki dönemlerde seçkinler ve avam, zenginler ve yoksullar arasında var olan ayrımlar “Kutsal Krallık” olarak adlandırdığı geleceğin eşitlikçi toplumunun kurulmasıyla son bulacaktır. Eskiden ayrımlar ve karşıtlıklar korku duyulan unsurlar iken “Tanrı’nın Krallığı”nın eşitlikçi toplumunda karşıtlıklar tehlikeli olmaktan çıkacaktır ve zamanla ortadan kalkacaktır. “Tanrı’nın Krallığı”nda üç erk olacaktır: bir kitle olarak halk, kanunların yürütücüsü olarak (irade olarak) halk ve kanun koyucu olarak (zihin/tin olarak) halk. Halk hükümet tarafından yönetilecek, ancak hükümet de halkın zekâsı tarafından denetlenecektir.⁷²

Hess’in bu kitabı pek çok düşünce tarihçisi tarafından “Almanya’nın ilk sosyalist kitabı” olarak nitelenir.⁷³ Kitapta “sosyalizm” kelimesine hiç yer verilmese de yazarın özellikle ikinci bölümde yaptığı eşitsizlik ve mülkiyet eleştirileri ve ütöpik toplum anlatısında ortaya koyduğu eşitlikçi toplum özlemi, bu nitelemeyi haklı çıkarır. Kitap yayınlandığı dönemde herhangi bir etki yapmasa da dönemin ütöpik sosyalist literatürüne özgün bir katkı teşkil etmesi açısından tarihsel önem taşır.

B. “Göttingen Yedilisi” Tartışmasından Sağ Hegelciliğin Yükselişine

Almanya’da sosyalist düşünüşün geliştiği ve yaygınlaştığı bağlamda siyasal liberalizmin önemli bir gelişme gösterdiğini de belirtmek gerekmektedir. Pek çok Alman devletinde 1830’ların ikinci yarısı boyunca gerek liberal

⁶⁸ Hess, a.g.e., s. 83.

⁶⁹ Hess, a.g.e., s. 66.

⁷⁰ Hess, a.g.e., s. 86.

⁷¹ Hess, a.g.e., s. 87.

⁷² Hess, a.g.e., s. 91.

⁷³ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 119; Avineri, a.g.m., s. xvii.

politikacılara ve öğretim üyelerine, gerekse Genç Hegelciler gibi devlet ve din eleştirileri yapan entelektüel çevrelere kapsamlı saldırılar başlatıldı.

Anayasal rejim ve meclisli monarşi konuları, Alman devletlerinde 1830'ların ikinci yarısının entelektüel ve siyasal tartışmalarının en önemli konularından birini teşkil ediyordu. Tartışmalar, Göttingen Üniversitesi'nden yedi öğretim üyesinin (*Göttinger Sieben – Göttingen Yedilisi*) yaptıkları mutlakiyetçilik eleştirisi üzerinde yoğunlaşıyordu. Göttingen, 1830'lu yıllarda Hannover Krallığı'nın parçasıydı. Dük Ernst August (1771-1851), 1837'de I. Ernst August adıyla Hanover kralı olunca parlamentoyu feshetti, Hannover'in liberal ilkeler üzerine kurulu olan 1833 tarihli anayasasını askıya aldı ve daha eski bir tarihli anayasayı tekrar yürürlüğe koydu. Bu düzenlemelerden sonra, öğretim üyeleri de dahil olmak üzere tüm kamu görevlileri krala (ve onun anayasasına) bağlılık yemini etmeye zorlandı.⁷⁴ XVIII. yüzyılda kurulmuş olan ve Alman devletlerinin en önemli yükseköğretim kurumlarından biri haline gelmiş olan, mezunları arasında Arthur Schopenhauer (1788-1860), Wilhelm von Humboldt (1767-1835) ve Heinrich Heine'nin de bulunduğu Göttingen Üniversitesi'nin öğretim üyelerinden yedisi yeni kral ve anayasaya bağlılık yemini etmedi. Grubun üyeleri arasında muhalefette en etkin olanı, tarihçi Friedrich Christoph Dahlmann (1785-1860) idi. Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859), grubun en iyi tanınan üyeleriydi; Grimm kardeşler Alman dilinin en ünlü sözlüklerinden birini hazırlamış ve Almancanın en ünlü masal derlemesini yapmışlardı. Grubun diğer üyeleri de dönemin en önde gelen akademisyenleri arasındaydı: tarihçi Georg Gottfried Gervinus (1805-1871), fizikçi (ve elektromanyetik telgrafın mucitlerinden olan) Wilhelm Eduard Weber (1804-1891), şarkiyatçı Heinrich Ewald (1803-1875) ve XIX. yüzyılın en önemli anayasa hukukçularından olan Wilhelm Eduard Albrecht (1800-1876).

Bu yedi kişi tarihe “Göttingen Yedilisi” olarak geçti. I. Ernst August'u esas öfkeliendiren, muhalif öğretim üyelerinin görüşlerini kamuoyuyla paylaşmalarıydı: Kral, kayınbiraderi olan Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'e (1770-1840) yazdığı bir mektupta, öğretim üyelerinin şikâyetlerini kendisine özel mektup yazmak yoluyla belirtmeleri halinde

⁷⁴ Nipperdey, Thomas, *Deutsche Geschichte, 1800-1866: Bürgerwelt und starker Staat*, München: C. H. Beck, 2013, s. 376.

bir sorun olmayacağını belirtiyor, muhaliflerin görüşlerini toplantılarda açıklamalarının ise kabul edilemeyeceğini söylüyordu. Göttingen Yedilisi'nin her biri hızlıca görevlerinden uzaklaştırıldı. "Göttingen Yedilisi" olayı Hanover ile sınırlı kalmadı, diğer Alman devletlerindeki liberal çevrelerde ve Alman entelektüel çevrelerinde büyük bir yankı buldu. Eduard Gans, görevden atılan öğretim üyelerine parasal destek sağlamak için düzenlenen bir dayanışma grubuna başkanlık etti.⁷⁵ İlerleyen dönemlerde Albrecht, Dahlmann ve Weber Leipzig'ye, Gervinus Heidelberg'e, Ewald Tübingen'e, Grimm kardeşler Berlin'e yerleşti.⁷⁶

Keyfi yönetimin sınırlandırılması, anayasa ve akademik özgürlükler bu tartışmaların yapıldığı bu dönemlerde özellikle Prusya üniversitelerinde Hegel'in sağ ve sol yorumlarını yapan düşünürler ve hukukçular arasında yapılan tartışmalar devam ediyordu. Bu dönemde Genç Hegelciler Alman entelektüel hayatında ve kamuoyunda giderek daha çok dikkat çekiyorlardı. Bruno Bauer (1809-1882) tarafından 1837'de Berlin'de kurulan "Doktorlar Kulübü" Genç Hegelcileri bir araya getiren bir topluluktu; topluluğun genç üyeleri arasında 1836 sonbaharında Berlin Üniversitesi'nde öğrenime başlayan Karl Marx da bulunuyordu. Marx, Almanya'nın sanayileşme ve şehirleşme oranının en yüksek olduğu ve Fransa'ya coğrafi açıklığı nedeniyle XVIII. yüzyıl sonundan beri Fransa'daki devrimci gelişmelerin doğrudan etkilediği bir bölge olan Ren Vadisi'nde, Trier şehrinde doğmuştu; babası toplumsal hiyerarşide yükselebilmek için Lutherci Protestanlığı seçmiş olan Yahudi kökenli bir devlet memuruydu. Marx 1830'lardan itibaren içinde yaşadığı toplumun çelişkileri üzerine gözlemler yapmaya başladı. Berlin Üniversitesi'ndeki ilk yılında dönemin birbiriyle rekabet içinde olan en meşhr iki hukukçusundan, Savigny ve Gans'tan ders aldı.⁷⁷ Dönemin radikal entelektüel çevreleriyle (özellikle de Genç Hegelciler ile) bağlantılar kurdu.

Aynı dönemde tıpkı Marx gibi Ren Vadisi kökenli olan bir diğer genç olan Friedrich Engels de toplumsal ve iktisadi koşullar üzerine eleştirel bir

⁷⁵ Waszek, a.g.m., s. 26.

⁷⁶ Bu tartışmaları takiben Göttingen Üniversitesi yaklaşık yetmiş yıllık bir çöküş dönemine girdi. XX. yüzyılın ilk yarısında fizik alanında büyük başarılarla öne çıksa da, Nazi Döneminde (1930'lu yıllarda) yeni bir politik darbeye maruz kaldı.

⁷⁷ Kelley, Donald R., "The Metaphysics of Law: An Essay on the Very Young Marx", *The American Historical Review*, cilt 83, sayı 2, 1978, s. 351-352.

bakış geliştirmekteydi. Engels'in ailesinin Batı Almanya'da İngiltere'de (Manchester'da) fabrikaları vardı, ailesi genç Engels'in fabrika yönetiminde yer almasını istese de o devrimci düşünce ve hareketlerle ilişki kurmayı tercih ediyordu; Marx'ın Berlin'de sol Hegelci çevrelerle bağlantı kurduğu dönemde, 1838 yılında, Engels de Bremen'de Hegel üzerine okumalar yapıyordu.

Genç Hegelcilerin uyandırdığı etki ve Hegel'in radikal sol yorumlarının yaygınlaşmaya başlaması tepki uyandırmakta gecikmedi. Tarihçi Heinrich Leo (1799-1878), 1838'den itibaren Genç Hegelcilere karşı büyük bir saldırı kampanyası başlattı ve sözkonusu çevreler üzerinde polis denetimi uygulanması gerektiğini savundu.⁷⁸ Bir grup Hegelci de buna karşılık kendi görüşlerinde bir radikalleşmeye gittiler; gerek sağ Hegelcilere (ve Hegel'in bazı uzlaşmacı fikirlerine), gerekse Prusya'nın devlet ve toplum yapısına karşı geliştirmiş oldukları eleştirileri daha da keskinleştirdiler.⁷⁹ Friedrich Christoph Förster (1791-1868) gibi yazarlar Hegelcilikten etkilenmekle birlikte Hegel'in liberalizm ve anayasacılık yanlısı bir tavır takınmadığını öne sürdüler. Bu ve benzeri görüşlerden etkilenen Arnold Ruge, Edgar Bauer (1820-1886) ve Karl Marx gibi yazarlar 1840'lı yıllarda Hegel'in siyaset ve hukuk felsefesinin kapsamlı bir eleştirisi yapmaya giriştiler.⁸⁰

C. Wilhelm Weitling ve Alman Ütopik Sosyalizmi

Gerek sol Hegelcilerin 1830'lu yıllardan yaptıkları kapsamlı din ve devlet eleştirisini, gerekse bu felsefi tartışmaların Marx ve Engels'in gençlik dönemi eserleri üzerine yaptığı etkiyi göz önünde bulunduran bazı yazarlar, Almanya'da radikal ve sosyalist düşüncenin esas olarak siyasi ve felsefi bir nitelik taşıdığı, işçi sınıfıyla bağlantısının zayıf olduğu sonucuna varırlar. Oysa bu dönemde Almanya'da işçi hareketleri içinden gelişen özgün bir ütopyacı düşüncenin varlığından da söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda en büyük rolü ülke dışına çalışmaya gidip sosyalist çevrelerle bağlantı kuran Alman kalfalar (*Handwerksgesellen*) oynamıştır.

Bu noktada Almanya'da işçi sınıfının bileşimine ve konumuna kısaca değinmek gerekiyor. Tıpkı on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı boyunca

⁷⁸ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 140.

⁷⁹ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 142.

⁸⁰ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 142-143.

İngiltere ve Fransa işçi sınıflarında olduğu gibi, Alman ülkelerinde oluşmakta olan işçi sınıfı içinde de yeni gelişen sanayi sektörlerinde çalışan işçilerin olduğu kadar zanaatkârların da önemli bir yeri vardır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Almanya’da üretimin büyük çoğunluğunu zanaatkârların yaptığı üretim teşkil ediyordu. Zamanla Alman devletleri loncaların esnafı koruyucu özelliklerini ilga etti, bu şekilde zanaatkârlar serbest ticaret koşullarında korumasız hale geldiler. Güvencesiz çalışma koşullarına ek olarak, zanaatkârlar mekanize olan sanayi üretimiyle rekabet içine girdiler.⁸¹ Buna ek olarak, zanaatkârlar çalışma yaşamında köyden kente göçen ve düşük ücretlerle çalışan kalifiye olmayan işçilerle de rekabet etmek zorunda kaldılar, keza 1830’lara gelindiğinde önceki dönemlerin esnaf teşkilatlarıyla bağlantısı olmayan ve fabrikalarda çalışan bir işçi sınıfı oluşmuştu. Dönemin yayınlarında ise değişen üretim koşulları içinde ortaya çıkan bu sınıfı belirtmek için “proleter” terimi sıklıkla kullanılıyordu.⁸²

Zanaatkârlar arasında yine Fransa ve İngiltere’de olduğu gibi sınıfsal bir ayırım göze çarpar. Usta zanaatkârlar Ortaçağ’dan beri sahip oldukları korumak istemekte, lonca sisteminin çözülmesine karşı çıkmakta, iktisadi politika açısından serbest ticarete ve kapitalizme eleştiriler yöneltmekte, toplumsal açıdan ise düzene ve hiyerarşiye dayalı bir sistemin bekasını tercih etmekteydiler. Zanaatkâr hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alan kalfalar ve çıraklar ise ustalarının temsil ettiği toplumsal hiyerarşiyi karşılıklarına alıyorlardı; kalfaların önemli bir kısmı bu dönemden itibaren gelişen sosyalist ve radikal hareketlere destek verdi.⁸³ Bununla birlikte, tıpkı ustalar gibi kalfalar da sınai kapitalizmin gelişimini bir tehdit olarak algıladılar.

Kalfa kökenli Alman ütopya teorisyenleri arasında en önemlilerinden biri Wilhelm Weitling’dir (1808-1871).⁸⁴ Bir terzi olan Weitling, 1836’da Paris’te Adiller Birliği’ni (Fr. *Ligue des Justes*, Alm. *Bund der Gerechten*) kurdu ve Paris’te sürgünde bulunan Alman radikaller tarafından 1834’te

⁸¹ Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 150; Kitchen, a.g.e., s. 42.

⁸² Breckman, *Marx, the Young Hegelians...*, s. 150.

⁸³ Kitchen, a.g.e., s. 44.

⁸⁴ Weitling hakkında ayrıntılı biyografik bilgi için bkz. Wittke, Carl, *The Utopian Communist: A Biography of Wilhelm Weitling, Nineteenth-Century Reformer*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1950.

kurulmuş olan Kanunsuzlar Birliği'nin bir uzantısıydı.⁸⁵ Weitling'in ilk eseri olan *Die Menschheit, wie sie ist und wie sie sein sollte* (İnsanlık: Nasıldır ve Nasıl Olması Gelmektedir) 1838 tarihinde yayımlandı.

Weitling, kitapçığında çalışan kitlelere hitap eder, görünürde çalışanların refahını ve düzeni sağlamak için onlara kanunlar ve kurallar dayatmışlardır; halkın çoğu zaman bunların içeriğinden bile haberi yoktur. Weitling, dönemin birçok yazarı gibi Hıristiyanlığın radikal bir yorumundan yola çıkar; ona göre “komşunu sev” Tanrı'nın ilk emridir, bu emrin içeriğinde tüm insanların mutluluğu ve refahı bulunur. Weitling buradan hareketle insanların egoizmden kurtulmalarını salık verir. Tatmin olan kişi, mutlu kişidir; tatmin olmak içinse kaygısız bir yaşam sürmek (herkesin ihtiyacı olanı elde ettiğini bilmek) ve arkadaşlara sahip olmak gerekir.⁸⁶ Bütün bunlar için, herkes için eşit yaşam şartlarının olması gereklidir. İşin, malların, iş ürünlerinin eşitsiz bölüşümüne dikkat çeker ve zengin olmanın adaletsiz olmak anlamına geldiğini belirtir.⁸⁷ Weitling'e göre çalışanlar sefaletletin nedenini sürekli olarak çevrelerinde ararlar, ancak bu nedenin “saraylarda, tahtlarda, yumuşak halılarda” aranması gerekir.⁸⁸ Weitling'e göre insanların ölçülü bir şekilde yaşamaları ve ihtiyacı olanlara isteyerek yardım etmeleri, mutluluğu ve düzeni getirecektir.⁸⁹ Ancak bunun bireysel bir çabayla gerçekleşmesi yeterli değildir. Herkesin harcaması gereken emek süresi belirlenmeli ve bu yolla herkese bir iş sağlanmalıdır. Hıristiyanların arasında o döneme kadar mal ortaklığı sistemi, güçlülerin ve papazların yolsuzluğa batmış hali nedeniyle kurulamamıştır.⁹⁰

Weitling milliyet ve mezhep ayrımlarının ortadan kalktığı, tüm insanlığın büyük bir aileler federasyonu şeklinde örgütlendiği, herkesin ihtiyaç maddelerinden eşit olarak yararlandığı ve çalışmanın eşit bir şekilde bölüşüldüğü, iki cinsiyet için eşit bir eğitim, eşit haklar ve ödevlerin teminat altına alındığı, özel miras ve mülkiyet haklarının ortadan kaldırıldığı, yöneticilerin genel oy ile seçildiği ve çalışma ya da mülk gibi konularda

⁸⁵ Kitchen, a.g.e., s. 66.

⁸⁶ Weitling, Wilhelm, “L'humanité tel qu'elle est et telle qu'elle devrait être (1838)”, Bravo, Gian Mario (ed.) *Les socialistes avant Marx*, Paris: François Maspéro, [1838] 1970, s. 73.

⁸⁷ Weitling, a.g.e., s. 74.

⁸⁸ Weitling, a.g.e., s. 77.

⁸⁹ Weitling, a.g.e., s. 79.

⁹⁰ Weitling, a.g.e., s. 82-83.

herhangi bir ayrıcalığa sahip olmadığı, herkesin (başkalarına haklarına zarar vermemek koşuluyla) mümkün olan en geniş eylem ve konuşma özgürlüğüne sahip olduğu, suçluların idam cezasıyla cezalandırılmadığı bir sistem öngörür.⁹¹

Weitling pek çok ütopyacı yazarın aksine reformcu bir yöntem benimsemez, yeni toplum düzeninin devrimci yollarla kurulabileceğini savunur; devrimin hemen sonrasında bir geçiş dönemi olarak halk diktatörlüğünün uygulanacağını öne sürer.⁹² Böylece Adolphe Blanqui gibi devrimci yazar ve eylemcilerde görülen bazı fikirleri sosyalist düşünceyle sentezler ve daha sonra Marx ve Engels'in eserlerinde de ortaya çıkacak olan devrim modeline bir temel oluşturur. Weitling önerdiği reform programının kendi döneminin bir ürünü olduğunun da farkındadır: “Her neslin, her bireyin kendi mükemmellik anlayışı vardır. İnsan ona her zaman yaklaşabilir ancak bu hayatta mükemmelliğe tam anlamıyla ulaşmak mümkün değildir”.⁹³

Weitling'in metninin ikinci yarısı somut “toplumsal reform” tasarısını içerir. Yazar, toplumun piramit yapısı içinde örgütlendiği bir model öngörür; bu hiyerarşik yapı fikrini geliştirmesinde yine bir hiyerarşik örgüt olan Adiller Birliği deneyiminin önemli bir etkisi olmuştur. Weitling aileyi toplumun temel birimi olarak görür. Ailenin önemine yaptığı vurgu romantik ya da muhafazakâr bir görüşten ibaret değildir; yazar aynı zamanda kadınların çalışmasının ve boşanma işlemlerinin kolaylaştırılması gerektiğini savunur. Weitling'e göre temelde yaşlı aile üyelerinin gözetimi altında bulunan aileler yer alır. Yaklaşık bin aile bir “aileler birliği” oluşturur ve bir birlik şefi seçer; bin birlik ise on bin ailelik bir topluluk oluşturur ve yine bunun başkanını seçer. Bu toplulukların temsilcileri bir kongre teşkil eder ve kongre üyeleri bir senato seçer. Bu senato aile birliklerinin en yüksek yasama organıdır. Köylüler, işçiler, öğretmenler ve “sanayi ordusu” mensupları da kendi meslek gruplarının içinde hiyerarşik olarak örgütlenirler. Weitling'in “sanayi ordusu” olarak adlandırdığı meslek grubu; madencilik, demiryolu, baraj, kanal, yol, köprü yapımı, ormancılık,

⁹¹ Weitling, a.g.e., s. 86.

⁹² Claeys, Gregory, “Non-Marxian Socialism”, Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 543-544.

⁹³ Weitling, a.g.e., s. 89.

bataklık kurutma gibi toplumsal-kollektif nitelikte işleri yapar.⁹⁴ “Sanayi ordusu” tüm sağlıklı insanların on beş ve on sekiz yaşları arasında üç yıl boyunca çalışmak olduğu bir gruptur. Bu “ordu”nun mensupları çalışma saatlerinin dışında eğitim alırlar ve bir meslek öğrenirler.⁹⁵

Ailelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, üretimin planlanması, ürünlerin eşit dağıtımının yapılması gibi işler senatonun görevidir. Senatonun üçte birlik kısmı her üç yılda bir yapılan seçimlerle yenilenir.⁹⁶ Weitling’in modelinin temelinde “hükümet”in yerini “işlerin idaresi”nin alması fikri yer alır; bu bakımdan Weitling Saint-Simon’un eserlerinde dile getirdiği ilkeyi tekrarlar. Aynı fikir sonraki yıllarda Marx’ın bazı eserlerinde de ortaya çıkmıştır.⁹⁷

Weitling “anayasal” reform projesinin yanında, gündelik yaşamın nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair önerilerde de bulunur. Her aile geniş ve mobilyalı bir eve ve bir bahçeyi kullanır, aileler ortak mutfakları kullanırlar. Bu ortak mutfaklarda aşçılar idare organlarının belirlediği miktarda besinlerle yemek yaparlar.⁹⁸ Kıyafetlerde kullanılacak olan kumaş, kıyafet tarzları, mobilya malzemeleri ve mobilya üslupları yine idare organları tarafından belirlenir.⁹⁹ Weitling, insanların farklı istekleri olduğunun, kimilerinin lüks mobilyaları, kimilerinin sanatsal faaliyetleri tercih ettiğinin de farkındadır, ona göre toplumsal eşitlik ilkesi sıkı sıkıya bireysel özgürlük ile karışmalıdır ve insanlar isterlerse bireysel isteklerini tatmin edebilecekleri fazla çalışma saatlerine yönlendirilmelidirler; fazla çalışma faaliyeti yapan kişiler, belirli bir çalışma zamanı harcadıkları takdirde istedikleri giysileri ya da objeleri edinebilirler.¹⁰⁰

Weitling, önerdiği bu toplumsal reformun kimi sorunlarla başlayabileceğini belirtir. Bu önerilerin tam olarak gerçekleşmesi durumunda düşmanlığın yerini kardeşlik alacaktır, insanlar tüm dünyada seyahat edecekler ve her yerde bir vatan bulacaklardır (Weitling, [1838] 1970: 107). Malların

⁹⁴ Weitling, a.g.e., s. 93.

⁹⁵ Weitling, a.g.e., s. 92-93.

⁹⁶ Weitling, a.g.e., s. 94.

⁹⁷ Claeys, a.g.m., s. 523.

⁹⁸ Weitling, a.g.e., s. 95.

⁹⁹ Weitling, a.g.e., s. 96.

¹⁰⁰ Weitling, a.g.e., s. 97-98.

ortaklığı dünyayı bir cennete çevirecek, şiddet, cinayet, dilencilik gibi olguların ortadan kalkmasına zemin hazırlayacaktır.¹⁰¹

Sonuç

Alman devletlerinde 1830'lu yıllarda sol Hegelcilik ve ütopyik sosyalizm gibi çok çeşitli akımlara mensup yazarlar arasında gerçekleşen tartışmaların ve karşılıklı etkileşimlerin etkisiyle, felsefe ve sosyalist düşünce akımları arasında yoğun bir ilişki kurulmasının temeli atılmıştır. Gerek Hegel'in hukuk felsefesini eleştirel bir perspektiften yeniden yorumlayarak mutlakiyetçi-baskıcı devletin eleştirisi için uygulamaya çabalayan düşünürler, gerekse yine felsefi birikimlerini geleneksel Hıristiyan doktrinini eleştirmek için kullanan düşünürler önemli bir düşünsel gelenek yaratmaya başlamışlardır. Bu açıdan incelendiğinde Almanya'da 1830'lu yılların sosyalist düşünürleri çoğunlukla İngiltere ve Fransa'daki düşünürlerin gölgesinde kalsalar da onlara kıyasla daha özgün bir felsefi yorum geliştirmeye çabalamışlardır; bu dönemde Almanya'da (ya da Alman yazarlar tarafından sürgünde) kaleme alınan siyasal metinlerde özgürlük, eşitlik, mülkiyet gibi konular üzerine tartışmalar çoğunlukla hukuk ve felsefe literatüründe geliştirilen perspektiflerle bağlantı içinde geliştirilmiştir. Dönemin sosyalist ve/veya radikal yazarları, Spinoza ve Hegel gibi filozofların ya da Alman tarihselci hukuk okulu mensubu hukukçuların geliştirdikleri kavramsal çerçeveye katkılar ya da eleştiriler getirmişlerdir. Bununla birlikte, bu görüşlerin halen sosyalist/ütopyacı düşünce ile zayıf bağları bulunmaktadır. Kitle hareketleri, cumhuriyetçilik, sosyalist düşünce ve felsefi eleştirinin daha yoğun bağlarla bütünleşmesi için 1840'lı yılları beklemek gerekmiştir.

Kaynakça

- [1] **Avineri, Shlomo**, "Introduction", Hess, Moses, *The Holy History of Mankind and Other Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. ix-xxvii.
- [2] **Beiser, Frederick C.**, "Hegel and Hegelianism", Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 110-146.
- [3] **Breckman, Warren**, *Marx, the Young Hegelians, and the Origins*

¹⁰¹ Weitling, a.g.e., s. 108.

- of Radical Social Theory: Dethroning the Self*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- [4] **Büchner, Georg**, “Le messenger Hessois (1834)”, Bravo, Gian Mario (ed.) *Les socialistes avant Marx*, Paris: François Maspéro, [1834] 1970, s. 8-20.
- [5] **Gans, Eduard**, “Gans’s Preface to Hegel’s *Philosophy of Law*” (1833), Hoffheimer, Michael H., *Eduard Gans and the Hegelian Philosophy of Law*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, [1833] 1995, 87-92.
- [6] **Hess, Moses**, *The Holy History of Mankind and Other Writings*, çev. Shlomo Avineri, Cambridge: Cambridge University Press, [1837] 2004.
- [7] **Hobsbawm, Eric**, *How to Change the World: Reflections on Marx and Marxism*, New Haven: Yale University Press, 2011.
- [8] **Holub, Robert C.**, “Troubled Apostate: Heine’s Conversion and Its Consequences”, Cook, Roger F. (ed.) *A Companion to the Works of Heinrich Heine*, Rochester: Camden House, 2002, s. 229-250.
- [9] **Kelley, Donald R.**, “The Metaphysics of Law: An Essay on the Very Young Marx”, *The American Historical Review*, cilt 83, sayı 2, 1978, s. 350-367.
- [10] **Kitchen, Martin**, *A History of Modern Germany, 1800–2000*, Malden: Blackwell, 2006.
- [11] **Linstrum, Erik**, “Strauss’s ‘Life of Jesus’: Publication and the Politics of the German Public Sphere”, *Journal of the History of Ideas*, cilt 71, sayı 4, 2010, s. 593-616.
- [12] **Nipperdey, Thomas**, *Deutsche Geschichte, 1800-1866: Bürgerwelt und starker Staat*, München: C. H. Beck, 2013.
- [13] **Schulze, Hagen**, *The Course of German Nationalism: From Frederick the Great to Bismarck, 1763-1867*, çev. Sarah Hanbury-Tenison, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- [14] **Stedman Jones, Gareth**, “The Young Hegelians, Marx and Engels”, Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 556-600.
- [15] **Uslu, Ateş**, “Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler*

- Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 9, sayı 1, s. 1-24.
- [16] **Uslu, Ateş**, “Sosyalist Düşüncenin Kaynakları: Büyük Britanya ve Fransa’da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve Ütopya Düşüncesi (1800-1830)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 70, sayı 1, s. 35-63.
- [17] **Waszek, Norbert**, “Eduard Gans on Poverty and on the Constitutional Debate”, Moggach, Douglas (ed.) *The New Hegelians: Politics and Philosophy in the Hegelian School*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 24-49.
- [18] **Weitling, Wilhelm**, “L’humanité tel qu’elle est et telle qu’elle devrait être (1838)”, Bravo, Gian Mario (ed.) *Les socialistes avant Marx*, Paris: François Maspéro, [1838] 1970, s. 72-112.
- [19] **Wittke, Carl**, *The Utopian Communist: A Biography of Wilhelm Weitling, Nineteenth-Century Reformer*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1950.